

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : เพราะมีท่าน จึงมีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในวันนี้

ศนิต ไซยวงศ์คต*

รวบรวมและเรียบเรียง

ต่อจากฉบับเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

ด้านการแสดงปาฐกถาธรรม

นอกจากเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร) จะเป็นนักการศึกษา นักปกครอง นักวิชาการ ที่มีผลงานที่เป็นอมตะมากมายแล้ว เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ยังเป็นนักพูด, นักปาฐกถาธรรม ที่ยอดเยี่ยมอีกด้วย ผมจึงขอเสนอตัวอย่างของบทปาฐกถาที่เห็นว่ามีเนื้อหาสาระที่จะเป็นประโยชน์ต่อท่านผู้อ่าน ดังต่อไปนี้

๑. ตายเพื่ออยู่หรืออยู่เพื่อตาย

“เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป” นี้เป็นคำสอนในทางพระศาสนา ซึ่งเกี่ยวกับสภาวะธรรม มีปรากฏอยู่ทั้งในฝ่ายพระสูตร ทั้งในฝ่ายพระอภิปรัชญา เป็นคำสอนที่เป็นกฎเกณฑ์ตายตัวอยู่ทุกกาลทุกสมัย ไม่มีผู้ใดจะได้แย้งคัดค้านได้ พระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นในโลกหรือหาไม่ ปวงมนุษย์ หรือเทวดา อินทร์พรหม ยมยักษ์จะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม กฎเกณฑ์ทั้ง ๓ นั้น ก็คงมีอยู่ ปรากฏอยู่อย่างนั้นเสมอไป

ความเกิด ความตั้งอยู่ ความดับ ย่อมมีประจำอยู่ในสรรพสิ่งทุกอย่าง ซึ่งรวมเรียกตามศัพท์บัญญัติในทางพระศาสนาว่า สังขาร อันแยกออกเป็น ๒ ประการคือ สิ่งที่มีวิญญาณครองเช่นคนและสัตว์เป็นต้น เรียกว่า อุปาทินนสังขาร สิ่งที่ไม่มีความวิญญาณครอง เช่นต้นไม้ และเครื่องใช้สอยเป็นต้น เรียกว่า อนุปาทินนสังขาร ดังนั้นจึงทำให้และเห็นว่ากฎของธรรมดานั้น มีความยุติธรรมเป็นที่สุด ของบรรดาความยุติธรรมทั้งหลาย

ความเกิดเป็นเรื่องได้ ความตายเป็นเรื่องเสีย เนื่องจากเหตุนี้ ความเกิดจึงเป็นเรื่องนำความขึ้นบาน นิยมยินดีปรีดาปราโมทย์มาให้ ส่วนความตายกลายเป็นเรื่องนำความห่อเหี่ยวระทมขมขื่นมาสู่ ความเกิดกับความตายจึงมีลักษณะตรงกันข้ามอยู่ในตัว ดุจขาขวากับดำ หรือ บวกกับลบ

* พุทธศาสนดรรชนี มจร รุ่นที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๑๔), ประธานชมรมอยู่รอยห้าสิบปีชีวิที่มีสุข.

** สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธโร ป.ธ.๙). นานานิพนธ์ คณะศิษย์จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ เนื่องในโอกาสที่พระธรรมคุณาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดสามพระยา ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์เป็นพระราชกณะเจ้าคณะรองที่พระพรหมดิลก. (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๕๔), หน้า ๒๘ - ๓๗.

แต่ในทางพระพุทธศาสนาท่านสอนไว้ว่า ความตายเป็นเงื่อนไขปลายสายเพราะฉะนั้น ความตายจึงสืบต่อมาจากความเกิด เมื่อความเกิดอันเป็นเงื่อนไขต้นสายไม่มี ความตายอันเป็นเงื่อนไขปลายสายย่อมมีไม่ได้ เหมือนแผ่นดินที่เป็นแดนเกิดของต้นไม้และกอหญ้า หากแผ่นดินไม่มี ต้นไม้และกอหญ้าที่ต้องอาศัยแผ่นดินเป็นแดนเกิดย่อมมีไม่ได้ ฉะนั้นได้ก็ฉนั้น ท่านผู้รู้แจ้งเห็นจริงทั้งหลาย ย่อมไม่กลัวแต่ความตาย กลับไปกลัวแต่การเกิด อันเป็นตัวทุกข์และเป็นที่ยับยั้งความทุกข์ยากลำบากทุกประการ ส่วนสามัญชนทั่วไปหาได้กลัวแต่ความเกิดไม่ ล้วนกลัวแต่ความตายด้วยกันทั้งสิ้นทุกตัวตน ทั้งชาววัดทั้งชาวบ้านเวลามีใครเกิด ไม่เห็นมีใครร้องไห้ เห็นมีแต่ล้วนยินดีปรีดา ครั้นเวลามีใครตายที่เป็นญาติหรือมิตรสหาย เห็นมีแต่ความเศร้าโศกเสียใจร้องไห้พิไรรำพัน ความแตกต่างกันในระหว่างท่านผู้รู้แจ้งเห็นจริงกับสามัญชนในเรื่องเกี่ยวกับการเกิดการตายอยู่ที่ตรงนี้ หาใช่อะไรอื่นไม่

จากข้อความตามที่พูดมา จึงจับหลักได้มันเหมาะว่า ความเกิดกับความตายเป็นของคู่กัน เกิดโดยไม่มีตายเป็นเบื้องปลาย หรือตายโดยไม่มีเกิดเป็นเบื้องต้น เป็นอันมีไม่ได้ไม่ว่าในกาลไหน ๆ เพราะผิดกฎของธรรมดาและในท่ามกลางระหว่างเกิดกับตายนั้น ยังมีสิ่งอีกสิ่งหนึ่ง สิ่งนั้นคือความตั้งอยู่ อันความตั้งอยู่นี้ก็คือชีวิตนั่นเอง เพราะมีอยู่ในระหว่างเกิดกับตาย ชีวิตย่อมตั้งต้นเดินทางออกไปจากเกิดและเดินเรื่อยไปไม่มีหยุดยั้ง จนกระทั่งถึงที่สุดทางหรือปลายทาง กล่าวคือความตายเป็นเช่นนี้เหมือนกันหมด เพราะฉะนั้น “เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป” จึงเป็นกฎเกณฑ์ตายตัว เป็นจริงตามคำสอนในทางพระศาสนาทุกประการ

คำว่า “อยู่” ที่มาคู่กับคำว่า “ตาย” เป็นหัวข้อแห่งหนังสือนี้หมายถึง ความเป็นอยู่ซึ่งเรียกว่า “ชีวิต” มิได้หมายความถึงกิริยาที่อาศัยอยู่ ส่วนคำว่า “ตาย” หมายถึงลักษณะอาการอย่างเช่นใด นี่เป็นปัญหาที่ควรได้รับการพิเคราะห์ก่อน

คำว่า ตาย สมัญชนทั่วไป ย่อมเข้าใจกันอยู่เป็นพื้นว่า ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ หรือความแตกกายทำลายขันธ์ หรือความขาดสิ้นแห่งลมหายใจเข้าออก แต่ในวงการของพระศาสนาหมายความกว้างกว่าที่สามัญชนเข้าใจกันอยู่ กล่าวคือมิได้หมายเอาเฉพาะความขาดแห่งชีวิตินทรีย์หรือความแตกกายทำลายขันธ์ หรือความขาดสิ้นแห่งลมหายใจเข้าออกเท่านั้น แม้ความหมดสิ้น หรือความเสื่อมสิ้นไปแห่งอายุและสังขารก็ดี ความหยุดอยู่กับที่ไม่มีความคลี่คลายขยายตัวเพื่อความก้าวหน้าสืบต่อไปก็ดี ความดับแห่งจิตคือดวงความคิดนึกก็ดี ท่านหมายกันว่า ตาย เช่นเดียวกัน

เมื่อได้พิเคราะห์คำว่า ตาย หมายถึงลักษณะหรืออาการเช่นใดแล้วตามแนวทางในพระศาสนา ลำดับต่อไปจะได้พูดถึงชื่อว่า ตายเพื่ออยู่ หรืออยู่เพื่อตาย นั้นหมายความว่าอย่างไร

น่าจะมีปัญหาอยู่สักหน่อยว่า ตายไปแล้วแต่ชื่อว่ายังอยู่ หรือยังอยู่แต่ชื่อว่าตายไปแล้ว มีอยู่หรือ? ข้าพเจ้าขอตอบว่ามีอยู่ เพราะพฤติกรรมของแต่ละบุคคลแต่ละคนในโลกนี้ เป็นพยานให้เห็นปรากฏอยู่เป็นหลักพิสูจน์หัวข้อเรื่องที่ข้าพเจ้าตั้งไว้ข้างต้น

กระแสแห่งชีวิตของสัตว์โลก ย่อมไหลไปตามลำธารแห่งชีวิต ไม่มีเวลาหยุดพักสักขณะหนึ่ง ไหลไปและไหลไปจนกว่าจะถึงที่สุดของชีวิต ซึ่งเรียกว่าความดับหรือความตาย เช่นเดียวกับกระแสน้ำที่ไหลลงมาจากที่สูงไม่มีเวลาหยุดพักสักขณะ จนกว่าจะถึงที่สุดของกระแสน้ำ ฉะนั้น เวลาที่ล่วงไปของอายุ และความเสื่อมสิ้นแห่งสังขาร ไม่มีเวลาถอยกลับมีแต่จะรุดหน้าไปถ่ายเดียว เสื่อมไป สิ้นไป หมดไปเป็นหลักยืนให้เห็นกันอยู่ แต่ใครจะเห็นหรือไม่เห็นจะรู้หรือไม่รู้ เป็นเรื่องบุคคลแต่ละคนไป หาได้เกี่ยวข้องด้วยหลักดังที่กล่าวไม่ ยังมีมียาวนานได้อันจะแก้ความตายเป็นไม่ให้ตายได้ สัตว์โลกย่อมกลัวแต่ความตาย ก็เพราะความตายเป็นที่สุดของชีวิตหรือความเป็นอยู่ สัตว์โลกยังปรารถนาที่จะมีชีวิตอยู่ จึงยังกลัวแต่ความตาย หากหมดปรารถนาเมื่อใด เมื่อนั้น จะเห็นความตายเป็นของธรรมดาที่สุด มีค่าเท่ากับปิดฉากละครครั้งหนึ่ง ๆ เท่านั้น

ในอันดับต่อไปนี้ ข้าพเจ้าขอพูดโดยตรงในเรื่องของบุคคลอันเกี่ยวกับความตายความอยู่ซึ่งเป็นจุดประสงค์ที่จะพูด ไม่มีปัญหาที่จะทิ้งไว้ให้เราต้องสงสัยกันอีกแล้ว บุคคลที่เกิดมาในโลกนี้ ที่จะไม่ตายไม่มี บัญชีเกิดเท่าใด บัญชีตายเท่านั้น จะเหลือมล้ำก้ำเกินกันหาไม่ ไม่มีข้อแตกต่างกันแต่ประการใด

แต่ในระหว่างเกิดกับตายนี้ มีข้อที่ควรพินิจอยู่ประการหนึ่ง ซึ่งจะมองข้ามไปเสียมิได้ ข้อนั้นคือ **“บุคคลบางคนตายเพื่ออยู่ บุคคลบางคนอยู่เพื่อตาย”** มีปัญหาสืบต่อไปว่า บุคคลเช่นใดชื่อว่าตายเพื่ออยู่ บุคคลเช่นใดชื่อว่าอยู่เพื่อตาย? ข้าพเจ้าขอตอบปัญหาข้อนี้โดยหลักการว่า บุคคลผู้สร้างชื่อว่าตายเพื่ออยู่ บุคคลผู้**ไม่สร้าง**ชื่อว่าอยู่เพื่อตาย

คำว่า **“สร้าง”** และ **“ไม่สร้าง”** ตามหลักภาษาไม่ได้เจาะจงลงไปว่าสร้างดีหรือสร้างชั่ว ไม่สร้างดีหรือไม่สร้างชั่ว เมื่อเป็นเช่นนี้ จะยุติเอาว่าสร้างดีก็ได้ สร้างชั่วก็ได้ ไม่สร้างดีก็ได้ ไม่สร้างชั่วก็ได้ เป็นการถูกต้องตามหลักภาษาหรือไม่ หากจะมีปัญหาเกิดขึ้นเช่นกล่าวนี้ ข้าพเจ้าขอตอบว่าความเข้าใจเช่นนั้นเป็นการถูกต้องตามหลักภาษา แม้จะให้อธิบายความตามหลักภาษานั้น ก็อธิบายได้โดยมีหลัก เพราะสิ่งที่เหลือซึ่งไม่ตายไปตามร่างกายสังขารมีปรากฏอยู่กล่าวคือ ดีก็ปรากฏ ชั่วก็ปรากฏ ดังปรากฏในคำฉันท์อันเตือนใจที่ดีที่สุดของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานุชิตชิโนรสว่า

พฤษภภาสาร	อิกกฎุชรอันปลดปลง
โททนต์เส่งคง	สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย	มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ “ชั่วดี”	ประดับไว้ในโลกา

แม้ในส่วนคำว่า **“ไม่สร้าง”** ก็อธิบายความได้ว่า เมื่อบุคคลที่เกิดมาไม่สร้างดีไม่สร้างชั่ว หรือพูดเป็นคติธรรมว่า บุญไม่ทำกรรมไม่สร้างแล้ว ย่อมไม่มีอะไรปรากฏอยู่ ชีวิตเป็นหมัน เรียกตามโวหารทางพระพุทธศาสนาว่า ชีวิตของบุคคลเช่นนี้เป็นโมฆะชีวิต เป็นสิ่งที่ท่านตำหนิไว้ ตกอยู่ในประเภทเสีย

แต่อย่างไรก็ดี เรื่องสร้างกับเรื่องไม่สร้างนี้ ข้าพเจ้าไม่ประสงค์จะพูดตามหลักภาษา ซึ่งจะต้องอธิบาย ขยายความกันกว้างขวางพิสดารเกินกำลังของหนังสือเล่มนี้ และเกินความประสงค์ของข้าพเจ้าผู้เขียน เรื่องนี้ด้วย จะขอพูดตามความหมายที่ข้าพเจ้ามุ่งตั้งขึ้นให้เป็นความหมายเท่านั้น ซึ่งพอกำลังของหนังสือ เล่มนี้ และพอเหมาะแก่ความประสงค์ของข้าพเจ้า

คำว่า “สร้าง” ข้าพเจ้ากำหนดความหมายไว้ว่า หมายถึงสร้างความคิด คำว่า “ไม่สร้าง” ข้าพเจ้ากำหนด ความหมายไว้ว่า หมายถึงไม่สร้างความคิด จากความหมายอันเป็นหลักนี้ จึงได้ความหมายสืบต่อไปว่า บุคคลผู้สร้างความคิด ชื่อว่าตายเพื่ออยู่ บุคคลผู้ไม่สร้างความคิด ชื่อว่าอยู่เพื่อตาย

เมื่อได้ให้ความหมายสืบต่อมาเช่นนั้นแล้ว ย่อมเกิดปัญหาท้าทายคำตอบสืบต่อไปว่า ความดีได้แก่สิ่งใด หรือสิ่งใดจัดว่าเป็นความดี ปัญหาว่าความดีคืออะไร หรือว่าอะไรเป็นความดี ถ้าจะพูดกันตามโลกสมมติ ตามยุคตามสมัย เห็นจะหาคำตอบให้ถูกต้องครบถ้วนได้ยากเต็มที จะว่าเป็นปัญหาโลกแตกก็พอจะว่าได้ แต่ถ้าจะหาคำตอบตามแนวพระศาสนาพอจะหาคำตอบที่เป็นหลักได้อยู่ ข้าพเจ้าจึงสมัครใจที่จะให้คำตอบ ตามแนวพระศาสนาที่ข้าพเจ้าพอรู้ที่อยู่บ้าง ความดีคืออะไรหรือว่าอะไรเป็นความดี เมื่อพูดกันตามแนวทาง ของพระศาสนา พอจะรวบรวมได้เป็นหลักใหญ่ ๓ ประการ คือ

๑. สิ่งทีวัญญุชฌนยอมรับนับถือว่าเป็นความดี
๒. สิ่งที่เป็นประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น หรือสิ่งที่ไม่เบียดเบียนตนและไม่เบียดเบียนผู้อื่น
๓. ความสงบกาย สงบวาจา สงบใจ

แนวคิดของข้าพเจ้าตามแนวพระศาสนาทั้ง ๓ ประการนี้ ข้าพเจ้าขอฝากท่านผู้รู้ทั้งหลาย เพื่อพิจารณาต่อไปด้วยว่าจะครบถ้วนหรือยังขาดตกบกพร่องประการใด จะได้ช่วยกันแก้ไขแต่งเติม เพื่อให้ถูกต้องครบถ้วนสืบต่อไป

ย่อมเป็นที่รับรองต้องกันในวงการพระศาสนาแล้วว่า ความตายไม่ได้หมายเอาเฉพาะความสิ้นชีวิต หรือความแตกกายทำลายขันธ์เท่านั้น แม้ยังมีชีวิตอยู่หรือยังไม่แตกกายทำลายขันธ์ กล่าวคือยังเป็นอยู่นั้นเอง ก็เรียกว่าตายได้เหมือนกัน พระพุทธภาษิตมีอยู่ว่า “เอ ปมตตา ยถา มตา คนพวกใดประมาทแล้ว คนพวกนั้นย่อมเป็นเหมือนคนตายแล้ว” เพราะภาวะแห่งความเป็นผู้สร้างของเขาไม่มี เช่นเดียวกับคนที่ ตายแล้ว ย่อมไม่มีภาวะแห่งความเป็นผู้สร้าง ฉะนั้น

บุคคลที่ปล่อยให้อายุหมดสิ้นไป หรือปล่อยให้สังขารร่างกายเสื่อมสิ้นไปโดยเปล่าประโยชน์ ในโลกหน้า หรือปรมัตตประโยชน์ ไม่ว่าจะประโยชน์ตนหรือประโยชน์ผู้อื่น ก็ล้วนแต่เปล่าทั้งสิ้น ความหมดสิ้นหรือความเสื่อมสิ้นแห่งอายุสังขารย่อมสูญไปตามลำดับกาลเวลา อันไม่มีใครจะห้ามได้ อายุสังขารที่ต้องสูญเสียไปเช่นนี้ ชื่อว่าสูญเสียไปโดยถ่ายเดียว ไม่มีสิ่งที่เป็นคุณค่าทดแทนเลย ชีวิตของ บุคคลเช่นนี้ต้องนับว่าอยู่เพื่อตาย เท่านั้น เป็นคนที่เอาตัวไม่รอด หรือเอาตัวรอดไม่ได้ ครอบครว้ใด มีแต่คนประเภทนี้ครอบครว้ นั้นย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ สกฤตใดมีแต่คนประเภทนี้ สกฤตนั้นต้องสูญสิ้นสกฤตวงศ์ หมู่ใดคณะใดมีแต่คนประเภทนี้ หมู่นั้นคณะนั้นต้องสูญสิ้น เช่นกัน ชาติใดประเทศใดมีแต่คนประเภทนี้

ชาตินั้นประเทศนั้นย่อมตั้งอยู่ไม่ได้โดยอิสระเสรี มีแต่จะปนแหลกกลมจมน หรือต้องเป็นข้าชาติอื่น ประเทศอื่น ศาสนาใดมีแต่สาวกประเภทนี้ ศาสนานั้นต้องอันตรายสูญสิ้นไปในไม่ช้า สมาชิกของครอบครัว ของสกุลวงศ์ ของหมู่คณะ ของประเทศชาติ ของศาสนา หากล้วนแต่มีลักษณะอยู่เพื่อตาย ผลร้ายที่สุด ย่อมบังเกิดเช่นกล่าวโดยไม่ต้องสงสัยแต่ประการใด ชีวิตประวัติของบุคคล ของครอบครัว ของสกุลวงศ์ ของหมู่คณะ และประวัติศาสตร์ของประเทศชาติ ตลอดถึงศาสนาจะเป็นพยานได้อย่างดีที่สุดในเรื่อง ที่พูดมานี้

โดยนัยตรงกันข้าม หากบุคคลใดไม่ให้อายุหมดสิ้นไป หรือไม่ปล่อยให้สังขารร่างกายเสื่อมสิ้นไป โดยเปล่าประโยชน์ มุ่งหน้าบากบั่นพยายามประกอบสิ่งที่เป็นประโยชน์ จะเป็นประโยชน์ในโลกนี้หรือ ประโยชน์โลกหน้าหรือประโยชน์อย่างยิ่งก็ตาม หรือมุ่งหน้าบากบั่นพยายามประกอบสิ่งที่เป็นประโยชน์ ตนและประโยชน์ผู้อื่น หาสิ่งที่ทดแทนความหมดสิ้นแห่งอายุหรือความเสื่อมสิ้นแห่งสังขาร ไม่ปล่อยให้ตายเปล่าโดยไม่มีสิ่งเป็นคุณค่าทดแทน ชีวิตของบุคคลเช่นนี้ต้องนับว่าตายเพื่ออยู่ เป็นคนที่เอาตัวรอด หรือรอดตัวได้ ครอบครัวใด สกุลใด หมู่ใดคณะใด ประเทศชาติใด ศาสนาใด มีคนประเภทนี้อยู่แม้ไม่ต้อง ทั้งหมด แต่มีเป็นส่วนมากเท่านั้น ครอบครัวนั้น สกุลนั้น หมู่คณะนั้น ประเทศชาตินั้น ศาสนานั้น ต่างจะรุ่งเรืองมั่นคงดำรงเป็นปึกแผ่นอยู่ได้ไม่ล่มจม หากจะมีคนประเภทนี้ทั้งหมดหรือส่วนมากที่สุดแล้ว จะไม่มีวันเสื่อมเลย จะมีแต่ความเจริญโดยส่วนเดียวและยั่งยืนตลอดกาล ชีวิตสิ้นเปลืองไปเท่าใด สิ่งอันเป็นคุณค่าเครื่องทดแทนแห่งชีวิตย่อมพอกพูนขึ้นเท่านั้น เมื่อเป็นดังนี้ กำไรแห่งชีวิตย่อมเกิดขึ้น ไม่ขาดสาย ตายเพื่ออยู่ ล้วนอำนวยประโยชน์ทุกที่ทุกทาง จึงเป็นข้อควรนึกและควรปลุกฝังให้มีอยู่กับตัว

ความหมดสิ้นแห่งอายุก็ดี หรือความเสื่อมสิ้นแห่งสังขารก็ดี ย่อมมีอยู่ทุกโมงยามทุกวันทุกเดือน ทุกปี ไม่มีใครสามารถจะยับยั้งได้ ดังกล่าวแล้ว กาลเวลาย่อมกินสรรพสัตว์ให้หมดม้วยไปพร้อมกับ กิณตัวมันเองด้วย สัตว์โลกจึงชื่อว่าตายไปทุกโมงทุกยาม ทุกวัน ทุกเดือน และทุกปี เป็นเช่นนี้ทั่วเมหนิตล และมีใช่แต่ความหมดสิ้นหรือเสื่อมสิ้นเท่านั้น ที่ท่านเรียกว่าความตาย กิริยาที่หยุดยั้งไม่มีการเคลื่อนไหว หรือคลี่คลายขยายตัว ท่านก็เรียกว่าตายเหมือนกัน เช่นดั่งนาฬิกาตาย ก็คือนาฬิกาที่ไม่เดิน น้ำตายก็คือ น้ำที่ไม่ไหล ฉะนั้นความไม่สืบต่อในสิ่งที่ต้องทำ ในคำที่พูดในแนวที่ต้องคิดก็ดี กิริยาที่หยุดอยู่กับที่ ไม่มีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับภาวะต่าง ๆ อันเนื่องกับความเป็นไปในปัจจุบันก็ดี เนื่องกับเหตุการณ์ ที่บังเกิดขึ้นเฉพาะหน้าก็ดี เนื่องกับกาลสมัยก็ดี เนื่องกับผลได้ผลเสียทั้งบัดนี้บอกให้รู้ว่าไปไม่รอด เพราะภาวะแห่งความเป็นผู้สร้างได้ถึงความสะดุดหยุดลงสิ้นแล้ว อย่างนี้ก็เป็นเรื่องอยู่เพื่อตายเช่นกัน ชีวิตมีแต่จะสิ้นไปหมดไปถ่ายเดียวเท่านั้น

กิริยาที่ไม่หยุดยั้ง สืบต่อไปไม่ขาดสายในสิ่งที่ต้องทำ ในคำที่ต้องพูด ในแนวที่ต้องคิด กิริยาที่ไม่ ยืนอยู่กับที่ มีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับภาวะต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว กิริยาที่เป็นไปเช่นนี้ ทำให้สิ่งทั้งหลาย มีชีวิตอยู่ได้โดยมีการเคลื่อนไหวหรือคลี่คลายขยายตัวไม่มีการหยุดยั้ง ถึงชีวิตจะหมดสิ้นไปตามระยะเวลา ก็ยังชื่อว่าตายเพื่ออยู่ ถึงจะตายก็เหมือนยังอยู่ เพราะภาวะแห่งความเป็นผู้สร้างมิได้ถึงความสะดุดหยุดลง แต่ประการใด

ความอยู่กับความตายตามที่พูดมา หมายถึงเฉพาะความเป็นไปในระหว่างแห่งชีวิตของบุคคล ก่อนแต่จะถึงความแตกกายทำลายชั้นหรือหมดลมปราณ ความตายครั้งสุดท้ายของสัตว์โลก ย่อมมีเป็นประจำสำหรับชีวิต บุคคลบางคนในโลก เมื่อแตกกายทำลายชั้นไปแล้วก็หมดกัน ไม่ทิ้งอะไรเหลือไว้ให้เป็นสมบัติเพื่อคนภายหลัง มีชีวิตอยู่เพียงเพื่อตายในที่สุดเท่านั้น อย่างนี้เข้าใจในลักษณะว่าอยู่เพื่อตาย อันคติธรรมที่ว่า “เสียเพื่อได้” อันบริสุทธ์มีเคยบังเกิดขึ้นในวาระจิตของเขาเลย หากจะมีเรื่องได้-เสีย เกิดขึ้นบ้างเป็นบางครั้งคราวในน้ำใจ ก็มักจะเป็นไปในลักษณะ “ได้เพื่อเสีย” เรื่องได้กับเสียเป็นคติธรรมชนิดหนึ่งที่คู่ ตัวหนึ่งคู่ ตัวหนึ่งตาย เสียเพื่อได้ เสียเป็นตัวตาย ได้เป็นตัวอยู่ ได้เพื่อเสีย เสียไม่ใช่เป็นตัวตาย ได้ไม่ใช่เป็นตัวอยู่ ได้กลับเป็นตัวตาย เสียกลับเป็นตัวอยู่ การที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะเหตุว่าสิ่งที่ได้มานั้น เล็กกว่า แคนกว่า ต่ำกว่า ส่วนสิ่งที่เสียไปใหญ่กว่า กว้างกว่า สูงกว่า ขอให้เทียบดู ในเรื่องประโยชน์ส่วนตน กับประโยชน์ส่วนรวม ประโยชน์ส่วนรวม สิ่งที่ใหญ่กว่ากว้างกว่าย่อมครอบงำสิ่งที่เล็กกว่าแคบกว่าได้มีจิตใจที่สูงกว่าย่อมกำบังสิ่งที่ต่ำกว่า การได้ชนิดถูกความเสียเข้าครอบงำกำบังไว้ย่อมไม่ปรากฏ เท่ากับสูญสิ้นไป ส่วนความเสียย่อมลอยเด่นเป็นที่ปรากฏอยู่ เสียจึงกลายเป็นตัวอยู่ ได้จึงกลับเป็นตัวตายมีลักษณะละม้ายกันกับอยู่เพื่อตาย

ส่วนบุคคลบางคนไม่เป็นเช่นพูดมา มองเห็นความเกิดความดับว่าเป็นของคู่กัน เหมือนมีหน้าก็ต้องมีหลัง มีสว่างก็ต้องมีมืด จะเลือกเอาเฉพาะแต่อย่างใดอย่างหนึ่งหาได้ไม่ ในฐานะที่ตนได้เกิดมาเป็นสมาชิก ร่วมสกุลอยู่ในมนุษยชาติไม่เกิน ๑๐๐ ปี จะต้องถอดทิ้งเรือนร่างถมแผ่นดิน จึงลงทุนก่อสร้างสมบัติเพื่อคนในภายหลัง โดยวิธียกประโยชน์อันเหนือกว่าเป็นหลักยึดกล่าวคือ ยอมสละผลอันเล็กน้อยเพื่อผลอันกว้างขวาง ยอมสละประโยชน์อันเล็กน้อยเพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่ยอมสละสุขอันเล็กน้อยเพื่อสุขอันใหญ่พลู เขามั่นอยู่ในคติธรรมที่ว่า “พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ สละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต พึงสละทรัพย์และอวัยวะเพื่อรักษาธรรม” คติโลกที่ว่า “ตัวตายดีกว่าชาติตาย” จึงเป็นคติอันถูกต้องสอดคล้องกับคติธรรมดังกล่าวมา เพราะได้ยึดสิ่งที่เหนือหรือสูงสุดเป็นหลัก และยอมสละสิ่งที่เล็กน้อยเพื่อสิ่งอันกว้างขวางยิ่งใหญ่ใหญ่พลู บุคคลผู้อุทิศร่างกายและชีวิตประกอบกิจเพื่อสิ่งที่เป็นประโยชน์ เพื่อสิ่งที่เกื้อกูล และเพื่อความสุขแก่มหาชน แม้ร่างกายชีวิตจะต้องย่อยยับแตกดับลงก็ตาม สมบัติที่เขาลงทุนก่อสร้างไว้ยังคงดำรงอยู่ ชื่อเสียงเกียรติคุณยังลอยเด่นอยู่ไม่ดับ บุคคลเห็นปานนี้แลชื่อว่า “ตายเพื่ออยู่” โดยแท้

จากข้อความตามที่พูดพอเป็นแนวคิดสะกิดใจโดยย่อเพียงเท่านี้ พอจะยุติได้ว่า “อยู่เพื่อตาย” ไม่ได้ “ตายเพื่ออยู่” ดีกว่า ดีทั้งแก่ตัว แก่ครอบครัว แก่สกุลวงศ์ แก่หมู่คณะ แก่ประเทศชาติ แก่ศาสนา

เพราะฉะนั้น จึงควรตั้งเป็นสูตรว่า “อยู่เพื่อตาย ได้เพื่อเสีย เป็นทางลุ่มจมปนแหลกและย่อยยับ อับปาง เสียเพื่อได้ ตายเพื่ออยู่ เป็นทางรุ่งเรืองเฟื่องฟูวัฒนาสถาพร” บุคคลในโลกนี้จะเป็นประเภทอยู่เพื่อตายหรือตายเพื่ออยู่ก็ตาม ในที่สุดก็แตกกายทำลายชั้นเหมือนกันทั้งหมด แต่ความอยู่เพื่อตายกับตายเพื่ออยู่หาเหมือนกันไม่ เป็นข้ออันวิญญูชนทั้งหลายควรไตร่ตรองพิจารณา

(โปรดอ่านต่อฉบับหน้า)